

**Світлана Жила,
доктор педагогічних наук, професор
Чернігів**

Семинарське заняття в ЗВО за романом Володимира Яворівського «У мене
вечеряв Ісус»

У статті аналізується новий історичний роман В. Яворівського «У мене
вечеряв Ісус», розкривається концепція образу головної героїні твору княгині
Ольги, подається орієнтовний план семінарського заняття, бесіда і
літературна вікторина за романом.

Ключові слова: Володимир Яворівський, «У мене вечеряв Ісус»,
княгиня Ольга, україноцентричний роман, концепція образу, семінарське
заняття.

**Светлана Жила,
доктор педагогических наук, профессор
Чернигов**

Семинарское занятие в ЗВО по роману Владимира Яворовского «У
меня ужинал Иисус»

В статье анализируется новый исторический роман В. Яворивского «У
меня ужинал Иисус», раскрывается концепция образа главной героини
произведения княгини Ольги, подается ориентировочный план семинарского
занятия, беседа и литературная викторина по роману.

Ключевые слова: Владимир Яворовский, «У меня ужинал Иисус»,
княгиня Ольга, украиноцентричный роман, концепция образа, семинарское
занятие.

**Svitlana Zhyla,
Doctor of Education, professor
Chernihiv**

Seminar at institution of higher education on the novel "I had dinner with Jesus"
by Volodymyr Yavorivskyi

The article analyzes Volodymyr Yavorivskyi's new novel "I had dinner with Jesus. Princess Olha is a great sinner who became saint", the concept of the image of the main heroine who holds one of the most honorary places in the history of Ukraine. She ruled Kievan Rus for almost twenty years without rebellions and wars, the wise Olha-Olena were very popular among the people, she was joined to the community of Saints even before the Tatar-Mongol yoke. Princess Olha became a favourite of Russian chroniclers who portrayed her in a halo of wisdom and female charm. Olha was a Christian, according to the chronicles, and "the wisest among the men." Volodymyr Yavorivskyi creates the original concept of the Princess Olha's image. In our opinion, it is more a myth, magic of history than the truth. The author denied Olha's Pskovian origin. At the meeting with students of the Philology faculty of T.H.Shevchenko National University "Chernihiv Colehium" Volodymyr Yavorivskyi said that during his work on the novel he managed to restore historical justice and prove that Princess Olha is a true Ukrainian and has nothing to do with Russia.

The article provides a plan of the seminar, a conversation, and a literary quiz on the novel.

Key words: Volodymyr Yavorivskyi, «I had dinner with Jesus», princess Olha, Ukrainian-centered novel, conception of image, seminar.

Твір В. Яворівського «У мене вечеряв Ісус. Княгиня Ольга – велика грішниця, яка стала святою» – нове явище в українській історичній прозі [1]. У ньому йдеться про важливі події історії Київської Русі X століття. У центрі роману образ далекоглядної й послідовної правительки України-Руси княгині Ольги. Як відомо, в історії вона посідає одне з найпочесніших місць серед жінок-реформаторок; користувалася мудра Ольга-Олена великою популярністю в народі, її було прилучено до лику святих ще до татаро-монгольської навали, відома передусім як свята й рівноапостольна церковна діячка, бо першою з очільників Київської Русі зрозуміла необхідність реформи в царині релігії для єднання держави, розвитку феодальних відносин, зміцнення зв'язків із сильними християнськими країнами. Княгиня

Ольга стала улюбленицею руських літописців, які зображували її в ореолі мудрості й жіночого чару, як зразкову дружину, розумну, хитру жінку. Ольга-християнка, за словами літописців, була «наймудрішою серед чоловіків»:

«... була [Ольга] предтечею християнської землі,

Як вранішня зірка перед сходом сонця

І як зоря перед світом,

Отож сяла вона, як місяць вночі,

Так і серед людей невірних сяла,

Як бісер у калі.

Кальні – бо були гріхами, не омиті святим хрещенням.

А вона ж омилась святою купіллю,

І скинула одяг гріховний ветхого чоловіка Адама,

І в нового Адама одяглася, що є Христос.

І ми звертаємося до неї: «Радуйся, руське пізнання Бога,

Початок нашого з ним примирення».

А вона першою із Русі ввійшла в царство небесне,

Її й восхваляють як зачинательку сини руської,

Бо й після смерті моляться Богу за Русь,

Бо душі праведних не умирають, як сказав Соломон:

«Радіють люди, похвалу воздаючи праведнику»,

Бо безсмертя його – пам'ять,

Оскільки визнається він і Богом, і людьми» [2, с. 110-111].

Раїса Іванченко – відомий історик та письменник – у своїй розвідці «Княгиня Ольга: на перехресті історичних доль» стверджує: «Важко віднайти в історії сучасної цивілізації історичну постать, яка чаїла в собі стільки загадок і таємниць, яка б відкривала стільки подиву, захоплення, домислів і заздрощів, як це трапилось із давньокиївською володаркою, княгинею Ольгою» [3, с. 5].

Про неї в історії української літератури написано багато творів. Письменники-прозаїки по-різному вибудовували концепцію образу княгині Ольги.

В одних авторів (Семена Скляренка «Святослав», Тетяни Бабицької «Княгиня Ольга») дружину (жону) князю Ігору приводять із Пскова, хоча це місто було засноване в 962 році. Весілля ж відбулося на десятки років раніше, за літописними даними в 903.

Раїса Іванченко у своєму романі «Отрута для княгині» в передмові напише: «Одного разу тихо запитала [душа княгині Ольги – С. Ж.]:

- Невже і ти віриш отим байкам, що сотворили про мене ченці, – ніби я псковитянка?
- Не вірю, але ж... Як дізнатися правду? Її знищили...
- Правди не знищити ніколи, треба тільки вміти читати древні писання. Читай, шукай – і знайдеш. Ні, не варяжка я... Не із псковських боліт...» [6, с. 6].
- Авторка довго читала літописи, хроніки, життя, дослідження істориків і дійшла думки, що княгиня Ольга походить із болгарського князівського роду, «про це засвідчили Володимирський літопис і «Повість» за Іпатіївським списком, і Новгородський літопис: «Ігор привів собі жону від Плескова на ім'я Ольга. І була мудра і смислена, від неї родився син Святослав» [Цит. За 3, с. 8].

Володимир Яворівський творить оригінальну концепцію образу княгині Ольги. На нашу думку, це швидше міф історії, аніж даність історії. Автор заперечив псковське походження Ольги. І це правильно. На зустрічі зі студентами філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка Володимир Яворівський сказав, що під час роботи над романом йому вдалося відновити історичну справедливість та довести, що княгиня Ольга – правдива українка і жодного стосунку до Росії не має.

Думаємо, ті, хто читали «Повість врем'яних літ», справді здивувалися: чому це київський князь Ігор поїхав полювати аж у Кривичі? Письменник запитував студентів: «Навіщо князеві в X столітті їхати на коні верхи за тисячу кілометрів, аби зайця встрілити? Адже там, де Хрещатик сьогодні, то було болото, княжі лови».

Погоджуємося з переконаннями письменника про те, що в нас викрали нашу історію й уже Петрові Першому для створення держави потрібні були міцні корені. Всі наші літописи забирали з наших монастирів та везли до Росії й переписували їх там на свій копил. В. Яворівському вдалося дослідити, що цариця Катерина два роки тримала у своєму палаці «Повість врем'яних літ» і переробляла її. Через те й у «Повісті врем'яних літ» сказано, що княгиня Ольга народилася в Кривичах і ніби туди приїхав князь Ігор, побачив вродливу шістнадцятирічну дівчину, закохався в неї, попросив, аби вона його перевезла на другий берег.

Володимир Яворівський пише, що Ольга (Прекраса – первісне дівоче імення) народилася: «На самісенькому краю Полянської землі, далі вже Древлянське князівство. На великій ріці Прип'яті. У маленькому поселенні Чорнобилі. Серед рідного племені полянців» [1, с. 4].

У романі «У мене вечеряв Ісус» письменник розповідає про те, як горда, вільнолюбива полянка й трішечки древлянка Прекраса стала владною й безкомпромісною правителькою, реформаторкою внутрішнього життя країни, дипломатом, як притлумила в собі жіночність задля єдності України-Руси і як від багатобожжя прийшла до Ісуса, стала сівачем християнської моралі.

В. Яворівський подає цілу низку вигаданих цікавих дій і вчинків Ольги часто гіпотетичних історично, але таких необхідних і доречних у художньому тексті.

Образ володарки великої Країни Руси письменник творить за допомогою описів, зокрема портретів. Їх багато, й повірте, всі вони розкішні. Для прикладу візьмемо портрет княгині Ольги, яку вперше побачив князь:

Ігор не міг відвести очей від цієї зухвалої юної красуні з полянської глухомані... Звідки вона тут узялася? Що їла? Яку воду пила?

Які чари пила, що так вибуяла в цьому лісовому полянському закуті? Для кого? Таким дивом я ще не володів. Чому вона сліпить мене? Що це в неї за очі такі, що огортають різнокольоровим туманом? Що за очі? Одне із синім фіолетом молодого бузку, а друге – бурштиново-каре, як літні сутінки після спекотного дня. Богиня? Відьма? Ні, не віддам нікому! Що ж я за князь, якщо не візьму її? Це ж у моєму князівстві ця троянда. Півонія. Що там ще...

З-під довгої мішкуватої сорочки з грубого полотна на щодень раз по раз настовбурчувалися великі, націлені на кожного чоловіка пишні перса. Ігор бачив їх навіть крізь грубу тканину, бачив вишневу зав'язь твердих пуп'янків, що манили до себе (1, с. 19).

Він [Ігор – С. Ж.] приріс очима до цієї виліпленої Світовидом із самого лишень світла, красивущої, витвореної натхненням руських богів полянки, сліпучої Лелі, Діванни, що сиділа перед ним на носі човна. Стрибог лагідно перебирав лоскітливими пальчиками її пшеничне волосся, в якому заплуталася божа муха.

Литки, стегна відкривалися з кожним змахом її весла. Вона не звертала уваги, бо змушувала човен слухатися її, виконувала свою щоденну роботу. Але Ігор відчував, як гасне його князівський гонор, а пробуджується чутливий, жадібний любові чоловік.

- Я забираю тебе до Києва.
- Полонянкою?
- Жоною князя.
- Ні! Я ввечері цілуватимуся з моїм судженим Івором. Ось там, під тією вербою (1, с. 23).

Або ось погляньмо на портрет княгині Ольги очима портретованої

Ти, Ольго, найперше – жінка. Завше, як і раніше, маєш бути доглянутою, вродливою і трішки усміхнено-загадковою. Особливо коли прийматимеш посланців від Мала – убивці твого мужа.

.....

Вона вправно причесалася, заплела важку золотаву косу, завила чорний муаровий намітець (ледве знайшла в скрині чорну лляну матерію), закріпила серпанком. Наділа сердолікові пацьорки із золотими дирхемами, як привісками. Одягла довгу, розшиту Улибою сорочку. Та раптом згадала, що ця сорочка – із деревлянського льону та їхнього полотна. Швиденько поміняла на таку ж вишиту, але з чорного арабського краму (1, с. 54–55).

.....

Ольга стала перед великим багдадським свічадом у золотому обрамленні. Випросталася. Чорні сорочка, намітка й корзно з узороччям, застібнуте золотою фібулою, чобітки з темно-червоної скери, пошиті для неї київськими кожум'яками Радуном із Білгородської слободи та його учнем Романом із Глибочицької долини, – це робило її не лише строгою, а й грізною. Мало не злякалася себе самої. Тобі, Ольго, ще б меча на поясі й шолома, – подумала й гірко усміхнулася до дзеркала (1, с. 55).

Володимир Яворівський майстерно розкриває риси характеру головної героїні й змальовує її передусім як розумну, хитру, мудру, жорстоку, безкомпромісну правительку. Щоб розкрити розум княгині Ольги, він не відмовляється від літописних переказів, не відкидає цей виграшний матеріал, як робили інші письменники, а навпаки, використовує його, збагачуючи цікавими деталями й подробицями. До першої делегації деревлянських сватів київська володарка звертається зі словами:

«Дотримаймося звичаїв і ритуалів наших предків. Свати приходять публічно. Це – завжди уроча, свято. Я святошно прийму вас завтра. Але хай внесуть вас на руках до мене, у човнах із Подолу до княжого двору. Київський люд має побачити, хто кличе заміж його княгиню. До завтра» [1, с. 59].

Не підозрюючи нічого поганого, найкращі деревлянські мужі пішли спати, думаючи, що княгиня готується до весільного церемоніалу, а вона спланувала їм на завтра похоронний обряд з лодіями. Вони не зрозуміли її

вислову – загадки про човни, вважаючи її весільною примхою. Княгиня Ольга загадала деревлянським сватам весільну витівку, яка за своїм змістом натякала на смерть, бо, як відомо, у поганські часи в Київській Русі знатних мужів ховали у лодіях, спалюючи на вогні. Лодію як атрибут поховального обряду деревлянські послы й не відгадали в задумах київської княгині: «Мої свати думають, що вони чинять весільну церемонію, а насправді вони вже йдуть у похоронній процесії, подумала Ольга. Я чиню злочин чи акцію справедливості? Злочинну справедливість чи справедливий злочин? Якщо ти цього не зробиш – не буде ні тебе, ні твого сина. Не лише на престолі, а в житті вас обох не буде» [1, с. 73].

До поганських звичаїв належить і вимога київської княгині витопити мийню для сватів другого складу почту. Цю прикмету поховального обряду не зуміли розгадати деревлянські «найліпші» мужі з Іскоростеня та з близьких до нього поселень; а тому живцем згорілим в просторій дерев'яній лазні. До слова, фольклористи знають, що коріння Ольжиних іносказань сягають імлі віків і пов'язані з родовою помстою. Літописці, на нашу думку, рятували княгиню від карі родичів загиблих, адже звинувачували послів, які не розгадували «весільних» (насправді поховальних) витівок київської володарки.

Тризна на могилі Ігора, а насправді третя помста вдови, пов'язана з поганськими звичаями влаштовувати воєнні ігрища й побоїща. Напоївши деревлян медами, суриною, Ольга звеліла дружинникам: «І до ранку – щоб усі лежали довгола княжої могили» [1, с. 184]. Княгиня втретє використовує давній звичай – битися, поминаючи померлих, і заливає могилу свого чоловіка «древлянською рудою» [кров'ю – С. Ж.].

Четверта Ольжина кара – це спалення деревлянської столиці – Іскоростеня. Знову князь Мал і старійшини не розгадали, для чого княгиня бере від деревлянської землі данину голубами й горобцями: «Чудасія! Примха княгині? Жорстока вдова, що винищила стільки мого люду – раптом хоче голубочків і горобчиків... Постаріла? Впала в дитинство? [1, с. 236].

Завдяки своїй мудрості володарка київської землі здобула перемогу над деревлянами. Воєвода й купець Мамай каже їй: «Розум сильніший за меч. Мал із димом полетів на небо» [1, с. 247].

Письменник детально оповідає про драматичні події киево-деревлянської війни, яка завершилася перемогою княгині Ольги. Автор роману любить свою героїню, бо вважає, що на її плечах після смерті Ігора лежала доля народу, материнства та ще безліч інших обов'язків. Спалення Іскоростеня – це швидше самопорятунок, аніж жага помсти, в такий спосіб володарка Київської Русі довела і боярам, і варягам, і сусіднім державам, що володарюватиме сама в своїй землі. Своєю жорстокістю (не забуваймо, що середньовіччя трималося тільки на силі) княгиня Ольга упокорила усі землі, що належали до Київської держави, зберегла за собою, а в майбутньому за сином Святославом князівський престол і стала неперевершеною правителькою, потіснивши владолюбних мужів своєї й сусідніх країн. Утвердилася як самостійна володарка, яка майже 20 років правила Київською державою без повстань і війн.

Володимир Яворівський показує, як після виграної війни з деревлянами княгиня Ольга зятято реформує економічне життя України-Руси; знищує причини майбутніх невдоволень і повстань: унормовує податки (полюддя), «устава», «оброки», визначає місця й час збирання податей; засновує нові поселення, наставляє своїх урядників, окреслює кордони київських володінь, тобто проводить адміністративну реформу.

Письменник любить свою героїню, вважає, що Україна починається з легендарної княгині Ольги, на зустрічі з чернігівськими філологами він сказав: «Це роман про дивовижну постать у нашій українській історії. Постать, з якої почалася, як для мене, Україна, і я це доводжу в романі. Це свята княгиня Ольга.

Хоча про неї немає фактажу, проте є багато легенд, які вже прижилися в свідомості нації. Їх обминути вже не можна. А решта... Я мав абсолютно творчу волю, але засновану на документах, на доказах. І це новий погляд на

княгиню Ольгу, на той історичний період. Треба сказати, було дуже важко. Роман цей я довго і вперто писав. Треба було повернутися в язичництво, вивчити усіх богів, усі вірування. Тим більше, що це перехід одразу до християнства, коли Ольга була охрещена. Вималювати цю жінку було непросто. Після смерті Ігора у неї на плечах опинилася держава – величезна, розшарпана, не об'єднана. І як їй вдалося вижити, зміцнити державу без жодної війни. Чому я вважаю, що з неї почалася Україна? Тому що вже у 1012 році в одному з літописів, коли помер Ярополк, князь Переяславський, сказано: «І стонаша по ньому вся Україна». Тобто вже тоді поняття «Україна» було у живому обігу. Ольга діяла у середині десятого століття, у часі це дуже близько, якихось 60 років. Тому для мене навіть не з князя Ігора, не з князя Олега Віщого, а саме з Ольги почалася українська держава, і докази цього подані мною в романі в художній формі. Ольга перша, хто означила кордони цієї країни, зміцнила оборону, виставила сторожові пости і погости, встановила єдиний податок, прийняла нову релігію».

Останні розділи роману (37–41) присвячуються подорожі й перебуванню володарки Руси-України у Візантії, охрещенню княгині Ольги патріархом Полієвктом у царгородському соборі Святої Софії. І знову читачі тішаться розумом, красою, дипломатичними здібностями головної героїні.

Фінальна сцена твору запам'ятовується пророцтвом Ісуса Христа українському народові: «У вас буде всякого: і доброго, і злого, буде велич і будуть ганьба та занепад. Усе це ви переживете за багато віків, але збереже вас, як окремий народ, могутнє прагнення свободи, справедливості і щастя. Так буде, Ольго. І не завадять цьому всі ваші вороги, яких ви великодушно називаєте «воріженьками». Колись я поверну вам належну велич серед інших народів» [1, с. 343].

Підсумовуючи розмову про новий твір Володимира Яворівського, зазначимо, що це елітарний, україноцентричний, «мислячий історичний роман» (Іван Денисюк), написаний з любові до володарки України-Руси

Ольги, до людини, до народу і з надією на його «належну велич серед інших народів».

Читачів вражає, захоплює не тільки концепція образу княгині Ольги, а й авторське художнє бачення тієї епохи, де жила й діяла справді велика й мудра правителька.

Описи (пейзажі, портрети, інтер'єри), вставні епізоди без перебільшення – шедевральні! Чого вартують портрети княгині Ольги, молоді відьмачки з чернігівських лісів Око Дракона і Хвіст Жаби (Радени), описи Водяника, іскоростенського Домовика. Мистецькими родзинками роману вважаємо образ Ісуса, образ Осмомисла, найстаршого жителя Воїня (острова), образ калічки змія Мії. Зачаровує оніричний простір тексту. Захоплює багатюща, розкішна мова твору. Художніх відкриттів і знахідок справді багато. Роман має необмежені можливості для плідної й результативної роботи студентів на семінарському занятті.

Подаємо орієнтовний план роботи семінару за романом В. Яворівського «У мене вечеряв Ісус»:

**Семінарське заняття за романом Володимира Яворівського
«У мене вечеряв Ісус. Княгиня Ольга – велика грішниця, яка
стала святою»**

Мета: Розкрити особливості історичного роману В. Яворівського «У мене вечеряв Ісус. Княгиня Ольга – велика грішниця, яка стала святою», визначити його тематику, проблематику, розшифрувати композиційну схему твору, віднайти елементи композиційної вигадливості, схарактеризувати специфіку позасюжетних елементів, визначити концепцію образу княгині Ольги, проаналізувати образну систему твору.

План

1. Ренесанс історичного роману в українській літературі.
2. Історичний роман у творчості В. Яворівського.
3. Княгиня Ольга в історії України.

4. Автори «Повісті врем'яних літ» про Ольгу. Улюблениця літописців.
5. «З княгині Ольги я би починав історію України» (В. Яворівський).
6. «У мене вечеряв Ісус» – нове слово про реформаторку Київської Русі, художній текст надзвичайної емоційної сили. Тематика, проблематика роману та його наскрізна ідея. Композиція. Позасюжетні елементи твору.
7. Загальна характеристика образної системи твору.
8. Концепція образу княгині Ольги.
9. Прихильники й вороги володарки Русі – України.
10. Хрещений батько руської княгині Олени – Костянтин Багрянородний, імператор Візантії.
11. Фінальна сцена роману як величання Творця, Сина й визначення долі українському народові: «Колись я поверну вам належну велич серед інших народів» (1, с. 343).
12. Особливості мови роману «У мене вечеряв Ісус».

Бесіда за романом Володимира Яворівського «У мене вечеряв Ісус»

1. Доведіть, що новий роман Володимира Яворівського вчить замислюватися над історією рідного народу.
2. Як ви оцінюєте сентенцію письменника: «Ані Ольга, ані Ігор ніколи на Псковщині не були. Ольга не народжувалася в Кривичах, як записано літописцями «Повісті врем'яних літ». Навіщо князеві в X столітті їхати на коні верхи за тисячу кілометрів, аби зайця встрілити? Адже там, де Хрещатик сьогодні, то було болото, княжі лови...» (із виступу Володимира Яворівського на зустрічі зі студентами філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка).
3. Чи погоджуєтеся Ви з концепцією української історії X століття, запропонованою автором роману, його прагненнями до наукової об'єктивності.
4. Визначте тематику, проблематику та наскрізну ідею твору.
5. Розшифруйте композиційну схему роману, віднайдіть елементи композиційної вигадливості.
6. Уважно розгляньте Додатки Б і В до дисертації Міщенко О. В. «Методика вивчення позасюжетних елементів епічного твору на уроках української літератури в 10-11 класах» і пригадайте, що ми називаємо позасюжетними елементами твору? (Позасюжетні елементи твору – це інформаційно насичені структурні компоненти композиції твору, які сприяють глибшому розкриттю сюжету, хоча не рухають його вперед, не впливають на перебіг подій у творі, хоча сприяють художньому зображенню антропоцентричного, хронотопного та концептуального рівнів епічного твору) [7, с. 189, 190].
7. На які групи поділяються позасюжетні елементи? (Описи, відступи, вставні епізоди, заголовковий комплекс).
8. Чому, на вашу думку, роман «У мене вечеряв Ісус» має ще й підзаголовок «Княгиня Ольга – велика грішниця, яка стала святою»? Чи можемо ми стверджувати, що підзаголовок є максимально сконденсованою анотацією твору?

9. Доведіть, що перша назва є зашифрованою формулою, а письменник зберігає нею інтригу до кінця роману.
10. Які з груп позасюжетних елементів є найбільш поширеними в романі?
11. Доведіть, що позасюжетні елементи роману, які фіксують авторське бачення зовнішності персонажів, предметного та природного оточення, допомагають письменникові створити портрет епохи середини Х століття.
12. Які з описів (портрет, пейзаж, інтер'єр) вас вражають найбільше й чому?
13. Чи можна Володимира Яворівського назвати не тільки письменником, а й художником? І кому ви віддаєте перевагу за цим романом – Яворівському-портретисту чи Яворівському-пейзажисту? Свою відповідь аргументуйте.
14. Зробіть структурно-семантичний аналіз портретного опису княгині Ольги за таблицею Оксани Міщенко «Структурно-семантичний аналіз портретного опису в епічному творі» [7, с. 194].
15. Пригадайте, які оніричні фрагменти («художні сни») уводить письменник у роман, і доведіть, що сновидіння тісно пов'язані з підсвідомістю персонажів, виявляють їхню приховану сутність, а отже, мають антропоцентричну спрямованість.
16. Поділіть за класифікацією сновидінь, розробленою Наталією Фенько, оніричні фрагменти твору «У мене вечеряв Ісус» [8, с. 8–15].
17. Доведіть, що напівсон Ольги в 13 розділі роману, де вона розмовляє з Ігоревою душею, яка прилетіла до неї в образі маленької пташини із синім підгорлячком та золотавими крильцями [1, с. 100-101] допомагає чіткіше окреслити характер сновидиці, зрозуміти внутрішній світ княгині, нажаханої живцем закопаних древлянських сватів.
18. Доведіть, що сон княгині Ольги в 18 розділі твору перед викраденням деревлянами сина Святослава [1, с. 148–149] несе приховані істини авторської моделі художнього світу, містить у собі так зване «зашифроване послання» письменника читачеві. Поясніть символіку цього оніричного фрагменту за народними сонниками.

19. Відшукайте в романі екскурси в минуле й з'ясуйте, які функції вони виконують [розділ 37]?
20. Яку роль у творі виконують екскурси в майбутнє [розділ 39]?

Вікторина за романом

Про кого йдеться?

«... думають, що вони чинять весільну церемонію, а насправді вони вже йдуть у похоронній процесії...»

(Про сватів від князя Мала, яких дужі подоляни, найняті деревлянами, несли до викопаної ями, с. 73).

«Він ... був зі мною поруч, аж поки я не піросла. Він часто огортав мене своїми моторошними холодними обіймами...» (Про змія Мію, с. 7).

«... ви ж знаєте, що в моїй кривці тече кров мого прапрадіда Кия... (Про деревлянського князя Мала, с. 10).

«... звичайний кормилець князевича Ігора – сів на закривавлений престол, захоплений силою й підлістю» (Про Олега, с. 24).

«Зараз ... тримав на плечах свою прапрапраправнучку Буяну, яка на мусяжевій таці тримала маленьку хлібинку-вихватень» (Про Осмомисла із острова Воїня, 3, с. 306).

«Я – очолюю всю княжу дружину, я – полководець багатьох племен, що творять нову державу, яка лишень намацує свою назву: орійці, роси, поляни, руси, ухри, укри... (Про Свенельда, с. 66–67).

«Зра-джував до весілля й після, мав інших жон, адже лю-бив тебе. Збережи Свято-слава і дер-жаву (Про душу князя Ігора в образі маленької пташечки з синім підгорлячком та золотавими крильцями, с. 100).

«... це він напроочив Олегові Віщому смерть від його улюбленого коня. Старезний, як світ, здається, штурхни його – і розсиплеться на друзки» (Про найстарішого та найіменитішого волхва Київського князівства Путятю, з довжелезною виткою бородицею та чорними, як ніч в осінньому лісі, очима..., що займали більшу частину обличчя, с. 106).

«... молодцюватий, виструнчений, як спис, увігнаний у землю, акуратненько підстрижений, доглянутий, із тонкими, майже жіночими, рисами обличчя.

... напроочив Ігорові перемогу в прилученні до Київського князівства племені уличів та тиверців» (Про волхва Угоня, с. 106).

«– Я не думала, Свенельде, що він такий несусвітній дурко» (про Мала, який прислав данину Ользі голубами й горобцями, с. 238).

«... міцно тулилися до сонного мужа, що погойдувався на кожній баюрі лісової дороги, дихала йому на скроню під шоломом, гарячковито горнулася до нього, клала вродливу, навіть лялькоподібну голівку йому на груди, накриті розшитим кунтушем» (Про Добромиру, дружину князя Мала, с. 49).

«Яке щастя, що я охрещена в самому Константинополі! Яке щастя, що я прийшла до Спасителя, яке щастя, що Ісус прийняв мене до себе, визволив від рабства...» (Про Улибу, помічницю київської княгині, с. 61–62).

Кому належать слова?

«... Без сонця можна обійтися, воно світить за дня, коли й так усе видно, а от місяць – молодець, він присвічує нам уночі» (Прекрасі, яка згадала татів жарт, с. 83).

«... А ще... править мені про кордони. Каже, держава без них – це розгороджене збіговисько кочівників. Треба кордони означити, спорудити сторожові вежі й попередити всіх сусідів. Мудро каже... (Бояринові Мамаю, купцеві, с. 211).

«– Мал – худобина, ні – звірюка! Йому потрібна не ти, а Київський престол. Він прибере Святослава, а тебе зробить покоївкою в його юної Добромири, що ось-ось народить йому престолонаступника» (Мамаю, с. 212).

« – Вітаю, княгине! Розум сильніший за меч. Мал із димом полетів на небо» (Мамаю, с. 247).

«Не дури нас, вуйку. Таких, як ти, косарів ми бачили вже не раз. Віддай одяг по-доброму. І не тупи мені косу...» (Пастухові Журилу, с. 96).

Чий це портрет?

«... раптом скривилася, мов від пронизливого болю, зірвала грубу вовняну хустку, і в кімнаті засвітилася її лиса, як шолом, голова. Її великі, уважай ковальські, ручища тремтіли, тримаючи горщик, наче він був щойно з печі». (Молодої відьмачки з чернігівських лісів Око Дракона і Хвіст Жаби, справжнє ім'я її Радена, с. 281).

«... леопарда тримала на ланцюзі дивна істота з жіночими грудьми під срібною кольчугою, що сягала колін, у гостроверхім шоломі з отворами для очей. Із отворів бризкали вогнем палаючі зірничі. Густі русі коси спадали аж до п'ят. Сильні стрункі ноги туго обтягнуто волячою шкірою. На широкому чересі, що підкреслював тонкий стан, звисав короткий меч з інкрустованим руків'ям. Намисто з безлічі золотих монет рухалося з кожним подихом загадкової істоти» (Цариці Амаги, с. 315).

«На кінський тупіт вийшов, ніби виринув із-під землі, привид. Увесь у чорному, лишень із-під хустки-очіпка вибивалося довге пасмо сивого волосся. ...спершу злякалася, а тоді раптом відчула лагідний жіночий погляд і його тепло на своєму тілі. Зіскочила з коня й мимоволі обняла жінку. Відчула, що вона пахне... (Мама Володислава, нареченого Улиби, с. 63).

«З гурту вийшов схожий на всохле дерево, кощавий, однорукий боярин у соболиній шапці, що мала довгий хвіст на потилиці. Порожній рукав його неіснуючої правиці був притиснутий широким чересом до поперека» (Однорукого древлянського воєводи Предслава, який очолював делегацію сватів до княгині Ольги, с. 59).

«Ольга запримітила, що боярин... на баскому коні зі срібною збруєю гарцює біля її повоза. То вискочить уперед, то відстане, то їде поруч. Красивий, чортяка. Погляду не відірвати. Зустрічає переможців. Має право, допомагав війську. По-справжньому допомагав. Тричі споряджав волову валку з найдками під Іскоростень. Разом вечеряли в моєму наметі. Довго не хотів виходити, ледве випровадила. Але красивішого чоловіка я не бачила. Аж занадто вродливий» (Боярина й купця Мамая, с. 247).

«... стояв у коридорі, широко розставивши ноги у шкіряних чоботях із халявами вище колін. Дужий, кремезний, ніби вирубаний із модерного дуба... Він пахнув весняним вітром, хвоєю, люльковим димом і розтолоченими пролісками. Був невиспаний, з підпухлими очицями й розкустраним, ледь присивілим чубом» (Воєводи Асмуда, с. 216, 218).

«Із догоряючих дощок і колод виповзло якесь обгоріле страхіття. Чорне, як недогарок із кривавими плямами. Воно ледве ворушилося, гублячи спалене тіло, і в тому місці визирала вже задимлена кістка» (Журила, деревлянського пастуха і свата, нареченого Вишниці, с. 116).

«І швидко винесли звідти щось закутане в чорне дрантя. Воно то пищало, то гавкало, дригалося й намагалося вирватися з рук дружинників, але вони тримали його міцно» (За словами княгині Ольги, – це Домовик Іскоростеня, с. 265).

Хто про кого сказав?

«Починає Ольга добре. Несподівано. Не чекав. А вона не попередила. Хитрюща, як змія. І розпочинає сильно» (Свенельд про княгиню Ольгу, після того, як вона звеліла вкинути човна з деревлянськими сватами до ями, с. 75).

«– Якою січкою набито ваші дурні голови?! Проти ночі відпустили княгиню в дикі ліси без дружини. Якщо з неї хоч волосинка впаде – покотяться до землі ваші порожні баняки!» (Свенельд дворецькому Яремі і конюшому Проку, с. 123).

«– Не захочеш мати за мужа, то буду тобі за любаська... Навіть потайного» (Мамай княгині Ользі, с. 131).

«Гуською дегжавою двадцять літ пгавитиме жінка. Двадцять літ у нас не буде війни. Нас шануватимуть сусіди. А далі пгоцвітатиме наша земля...

– Я сказав усе, що звеліли мені сказати вголос боги» (Волхв Угоняй Вічовому майдану, с. 140–141).

– «– Скажу, як є. Наш Святослав переляканий. Дуже. Коли ми їхали лісовою гущиною, трясовинами з Шестовиці до причалу на Десні, на нас вискочили болотяні лісовики диких північних племен. Звідки вони взялися на острові

Русів – важко зрозуміти» (Воєвода й кормилець Святослава Асмуд княгині Ользі, с. 217).

- «... знайди в теремі кімнату для Добромири з Малушею. Допоможи їй помитися з дороги, передягни. Можеш узяти щось із мого одягу. Нагодуй. А тоді покличеш мене (Ольга Улибі, с. 248).

Хто з героїв роману?

Просив патріарха Осмомисла зарядити володарку Руси Ольгу енергією... любові? (Київський купець Мамай, с. 306).

Продемонстрував зупинку сонця на Вічовому майдані?

(Волхв Угоняй: «Око дало мені короткочасну владу зупинити сонце...»), с. 140).

Охрестив княгиню Ольгу в Царгороді?

(Патріарх Палієвкт у Святій Софії).

«Після каліцтва часто мав приступи нервів»?

(Тато Прекраси, княжий дружинник, а потім воєвода Краян).

Вилонив у ятір великого сомиська і вкинув його в човен, «не подумавши, що то перевтілений Водяник»?

(Прекраса).

Нагинав берези для князя Ігоря?

(Однорукий древлянський воєвода Предслав, с. 38).

«Спалахнув, як ударене громом сухе дерево, і впав із ганку»?

(Князь Мал, с. 246).

Мав юну «(іноді плував – тринадцята чи чотирнадцята)» дружину?

(Найстарший житель Воїня, патріарх Осмомисл, с. 306).

Література

1. Яворівський Володимир. У мене вечеряв Ісус. Княгиня Ольга – велика грішниця, яка стала святою. – К.: Брайт Буко, 2019. – 244 с.
2. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатіївським списком)/ пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. – К.: Рад. письменник, 1990.

3. Іванченко Р. П. Княгиня Ольга: на перехресті історичних доль. – Київ – Логос, 2002. – 44 с.
4. Бабицька Т. М. Княгиня Ольга: Повість, оповідання. – К.: Молодь, 1990. – 216 с.
5. Скляренко С. Д. Святослав: Роман: Для серед. та ст. шк. віку [Вст. слово М. Ф. Слабошпицького]: Худож. Г. В. Акулов. – К.: Веселка, 1991. – 652 с.: іл.
6. Іванченко Р. П. Отрута для княгині: Роман. – К.: Спалах ЛТД, 1995. – 464 с.
7. Міщенко О. В. Методика вивчення позасюжетних елементів епічного твору на уроках української літератури в 10-11 класах: дисертація на здобуття наук. Ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02/О. В. Міщенко – Миколаїв, 2016 – 229 с.
8. Фенько Н. М. Естетичні функції картин сновидінь у художніх творах українських письменників другої половини ХІХ-ХХ століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01/Н. М. Фенько – Дніпропетровськ, 1999. – 19 с.

Класифікація сновидінь (за Наталією Фенько)

1. Класифікація станів сну в художній літературі:
 - 1) картини власне сновидінь;
 - 2) сонна фантазія;
 - 3) марення;
 - 4) видіння;
 - 5) сон наяву.
2. Класифікація картин сну за характером впливу на психологію героїв:
 - 1) сни-потрясіння (сон «психологічного конфлікту», пророчий сон);
 - 2) сни-заспокоєння (сон-мрія, сон-архетип, сон-спогад).
3. Класифікація картин сну за їхніми формальними ознаками:
 - 1) За розташуванням (картини сну, які розташовані наприкінці, в середині та на початку твору);
 - 2) За обсягом;
 - 3) За кількістю.
4. Класифікація картин сну за типом мислення, світобачення:
 - 1) сон-концепція;
 - 2) сон – художній прийом [3, с. 8–15].

Структурно-семантичний аналіз портретного опису в епічному творі

Портрет	
За кількістю описових характеристик портрети персонажів бувають:	
стислий (фрагментарний)	докладний (розгорнутий)
Характерна лаконічність, що призводить до зростання ролі художньої деталі	Деталізований; характерна безліч подробиць
За характером зображення портрети персонажів бувають:	
статичний	динамічний
Зображення незмінного вигляду персонажів	Зовнішність персонажа змінюється залежно від розвитку подій
Зображально-виражальний критерій розмежування:	
тілесний	психологічний
Опис зовнішнього вигляду	Вияв внутрішнього світу
 <p style="text-align: center;">Основні принципи портретування – гармонія чи контраст тілесного і психологічного</p>	
За кількістю опитуваних осіб	
індивідуальний	груповий
Зображення зовнішності одного персонажа	Зображення спільних та диференційних ознак зовнішності кількох осіб
За місцем викладу описового матеріалу в літературному творі	
розпорошений	компактний
Це портрет, який складається з деталей, які додаються в процесі розвитку дії	Стислий, одноразовий опис зовнішності
За кількістю суб'єктів характеристики портрета персонажа	
одноракурсні	різноракурсні
Зовнішність персонажа описує автор (оповідач)	Зовнішність персонажа описує автор та інші персонажі
За засобами зображення зовнішності:	
паспортні	образні
Елементи паспортного портрета	Елементи живописного портрета

Додаток Б
Структурно-семантичний аналіз поняття «позасюжетні елементи»

Таблиця Б

<u>Позасюжетні елементи твору</u>			
– це інформаційно насичені структурні компоненти композиції твору, які сприяють глибшому розкриттю сюжету, хоча не рухають його вперед, не впливають на перебіг подій у творі, хоча сприяють художньому зображенню антропоцентричного, хронологічного та концептуального рівнів епічного твору			
Описи	Відступи	Вставні епізоди	Заголовковий комплекс
<u>Описи</u>			
– це позасюжетні елементи епічного твору, що фіксують авторське бачення зовнішності персонажів, предметного та природного оточення.			
Портрет	Пейзаж	Інтер'єр	
– це опис зовнішності літературного героя: його обличчя, фігури, одягу, міміки, жестів, манери триматися	– це опис природного оточення персонажа у творі	– це опис внутрішнього простору приміщення	
<u>Відступи</u>			
– авторське відхилення від викладу основних подій для більш повного зображення характерів, подій, обставин, художнього часопростору з метою точнішої передачі ідейного змісту твору читачам (ліричні, публіцистичні, філософські, історичні. Автобіографічні тощо).			
<u>Вставні епізоди</u>			
– це позасюжетні елементи, які на часопросторовому рівні твору не пов'язані з основним розвитком подій, але сприяють глибшому розкриттю сюжету (новели, сцени, екскурси (у минуле та майбутнє), сни тощо).			
<u>Заголовковий комплекс</u>			
– графічно виділена частина художнього твору, що використовується переважно для номінації та позначення його початку			
Заголовок	Присвята	Епіграф	
– це авторська назва твору в максимально сконденсованому вигляді	– це вступне слово автора, короткий напис, у якому зазначено, що твір символічно комусь чи чомусь дарується, присвячується	– афоризм або цитат, уміщена перед текстом усього твору чи його розділів	

Додаток В
Визначення функцій позасюжетних елементів епічного твору

Таблиця В

<p><i>Рівень організації поетики твору:</i></p> <ul style="list-style-type: none">– позасюжетні елементи є складниками композиції епічного твору;– позасюжетні елементи є чинниками індивідуально-стильової манери, таланту письменника, літературних напрямів та течій;– обов'язковість чи факультативність цих складників детерміновано родово-жанровими особливостями твору;– позасюжетні елементи впливають на динаміку розгортання сюжету (прийом ретардації);– залежно від компактності чи розгорнутості цих компонентів межі зображуваного у творі можуть бути розширені (деталізовані) чи звужені (узагальнені).
<p><i>Концептуальний рівень твору:</i></p> <p>Позасюжетні елементи допомагають митцям сформулювати та виразити власний задум; скеровують вектор сприйняття та інтерпретації твору; увиразнюють значимі аспекти твору; є носіями авторської модальності та ідейного навантаження твору.</p>
<p><i>Антропоцентричний рівень твору</i></p> <ul style="list-style-type: none">– на позасюжетному рівні категорія антропоцентричності актуалізують описи (портрет, пейзаж, інтер'єр), вставні епізоди (сни, екскурси і минуле та майбутнє літературних героїв) тощо;– позасюжетні елементи переважно підпорядковані образотворенню персонажа, несуть певну інформацію про нього.
<p><i>Рівень організації хронологічної будови твору</i></p> <ul style="list-style-type: none">– через сприйняття позасюжетних фрагментів читач має змогу переміщатися в художньому часопросторі твору;– позасюжетні елементи переважно є чинниками організації художнього хронологу твору.
<p><i>Емоційно-експресивний рівень твору</i></p> <ul style="list-style-type: none">– через позасюжетні елементи продуктивно реалізовується патріотичне виховання підлітків: історичні відступи вчать учнів пишатися минулим своєї країни, описи природи звертають увагу учнів на неповторну красу різного краю, портрети підкреслюють типовість та індивідуальність зовнішності українців, більшість інтер'єрів передають колорит життя народу тощо;– через адекватне сприйняття позасюжетних елементів відбувається естетичне виховання підлітків: вони впливають на вироблення естетичних смаків, учать учнів сприймати художній твір як мистецтво слова тощо.

